

Etnološka biblioteka

Knjiga 73

Urednik
Miroslav Niškanović

Recenzenti
Prof. dr Saša Nedeljković
Prof. dr Ljiljana Gavrilović

*Recenzentska komisija za etnologiju i antripologiju
Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*

Prof. dr Ivan Kovačević, prof. dr Vesna Vučinić,
dr Mladena Prelić, viši naučni saradnik

Uređivački odbor

Prof. dr Mirjana Prošić-Dvornić (Northwood University Midland, SAD), prof. dr Ivan Kovačević (Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu), prof. dr Dušan Drljača, Beograd, prof. dr Mladen Šukalo (Filološki fakultet Univerziteta u Banjaluci, RS, BiH), prof. dr Bojan Žikić (Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu), dr Petko Hristov (Etnografski institut s Muzej, BAN, Sofija, Bugarska), dr Mladena Prelić (Etnografski institut SANU, Beograd), dr Miroslava Lukić-Krstanović (Etnografski institut SANU, Beograd), prof. dr Dimitrije O. Golemović (Fakultet muzičke umetnosti, Beograd), dr Srđan Katić (Istorijski institut, Beograd), dr Aleksandar Krel (Etnografski institut SANU, Beograd).

Štampanje publikacije finansirano je iz sredstava Ministarstva
kulture i informisanja Republike Srbije

**URBANI KULTURNI IDENTITETI
I RELIGIOZNOST U
SAVREMENOM KONTEKSTU**

Tematski zbornik

**Uredio
Danijel Sinani**

**Beograd
2013**

Urbani kulturni identiteti i religioznost u savremenom kontekstu

Etnologija i antropologija su dugo i često povezivane s proučavanjem tradicionalnih i seoskih kultura - u slučaju prve, ili plemenskih i egzotičnih kultura - u slučaju druge (ko)discipline. Međutim, nova srpska antropologija je često izlazila iz pomenutih okvira, a samo letimičan pogled na domaće etnološko/antropološke kurikulume u poslednje dve decenije, pokazaće da istraživanje i proučavanje tradicionalne kulture konstantno gubi korak za "savremenim" temama i fenomenima. Prethodno rečeno je još jasnije kada se ima u vidu činjenica da je antropologija inicijalno formulisana upravo kao nauka o Drugima. Dok su antropolozi kolonijalnih sila svoje Druge pronalazili na udaljenim novoosvojenim prostorima, u kontinentalnoj Evropi je drugost istraživana na mnogo dostupnijem i poznatijem terenu – u okviru sopstvenih tradicijskih "društava" i seoskih kultura. Nestajanjem elemenata koji su takvu drugost činile bitno različitom od gradskog života, te kontinuiranim migracijama na relaciji selo – grad, istraživački fokus etnologa i antropologa se izmešta u novo okruženje. Na svojevrsan na-

čin, ruralno je, dakle, ustupilo mesto urbanom u mnogim segmentima antropoloških istraživanja, ali, paradoksalno, i pored konstatovanog stanja stvari, proučavanjima urbanih kulturnih identiteta u domaćoj etnologiji i antropologiji nije se pristupalo sistematski, niti postoje publikacije u kojima bi bili objedinjeni rezultati do kojih se u razmatranju fragmenata navedenih fenomena došlo.

Ovaj zbornik predstavlja kompilaciju nekoliko različitih studija slučaja, koje za temu imaju urbane kulturne identitete i religioznost u savremenom okruženju i, iako se njime u domaću nauku ne uvode sistematska proučavanja ove oblasti, njegov značaj leži pre svega u činjenici da on donosi sveža promišljanja starih i novih problema, uvodi u polje istraživanja nove tematske oblasti i nagoveštava u kojim sve pravcima može da bude angažovana antropološka misao.

Tako, u uvodnoj studiji *Neki problemi proučavanja identiteta u Srbiji*, Ivan Kovačević i Vladimira Ilić razmatraju probleme na koje se može naići prilikom proučavanja savremenih kulturnih identiteta, bilo da se radi o njihovim etničkim, rodnim, regionalnim, lokalnim, grupnim ili individualnim parametrima. Bojan Žikić i Marija Ristivojević se u tekstu *Beograd kao kulturni simbol: mogući temat etnološkog i antropološkog proučavanja u okviru pokušaja formulisanja predloga za Beogradske studije*, zalažu za formiranje multidisciplinarnih, akademskih beogradskih studija, u okviru kojih bi etnološko-antropološka problemska posebnost trebalo da bude sadržana u proučavanju korišćenja Beograda u smislu kulturnog simbola u kulturnoj komunikaciji, te proučavanju kulturnih identiteta nastalih

upotrebom ovog kulturnog simbola. U tekstu *O (ne)mogućnosti zaštite religijskih koncepata i praksi kao nematerijalne kulturne baštine u kontekstu pridruživanja Republike Srbije Evropskoj uniji*, Miloš Milenković, imajući u vidu pojedina rešenja kojima se pribeglo u Zakonu o crkvama i verskim zajednicama, ukazuje na rizik suočavanja sa spornim situacijama prilikom definisanja "pripadnosti" kulturnog nasleđa, u kontekstu procesa pristupanja Evropskoj uniji, te predlaže model kojim bi se predupredili problemi prilikom dalje izrade regulative u vezi sa zaštitom kulturnog nasleđa. Ljubica Milosavljević i Marko Pišev, u radu *Prilog proučavanju urbanog kulturnog nasleđa putem dekonstruisanja procesa konstruisanja starosti kao društvenog problema u Srbiji: preliminarna razmatranja* dekonstruišu proces konstruisanja starosti kao društvenog problema u Srbiji sredinom 19. veka, koji je zavisio od društvenih kretanja u gradu kao mestu u kojem je starost počela da se razvija na drugačiji način od one starosti koja je pripadala seoskoj sredini i u kojoj je bila samo lični ili porodični problem. U tekstu *Predstave o rokenrolu kao urbanom kulturnom nasleđu*, Marija Ristivojević i Bojan Žikić analiziraju specifičnosti lokalnih poimanja rokenrola i urbanosti na primeru novog talasa osamdesetih godina dvadesetog veka u Beogradu. U radu pod nazivom *Mesta straha: tretman urbanih fenomena u modernoj horor prozi – antropološka perspektiva*, Marko Pišev i Ljubica Milosavljević analizirajući fenomene vezane za gradski prostor kao mesto odvijanja "urbanog horora", na primeru tri moderne horor pripovetke i primenom strukturalno-semiotičkog metoda,

pokušavaju da proniknu u strukture smeštene u zaleđu kulturnih predstava koje metropolu mogu da učine mestom i izvorštem zla. Ana Banić Grubišić u tekstu *Slika grada u filmovima postapokalipse*, na osnovu popularnih kinematografskih predstava o gradu budućnosti, opisuje dva najčešća tipa grada budućnosti nakon apokalipse – futuristički grad napredne tehnologije i mali grad nazadne tehnologije i razmatra odnos prema gradu i gradskom životu uopšte. Ivana Gačanović u radu pod nazivom *O decentriranju navijačkih identiteta: ima li romantike u navijanju?* pažnju usmerava na identifikacione markere koji se koriste prilikom formiranja demarkacionih linija između svoje i sebi suprotstavljenje navijačke grupe, na specifičan način delimičnog izdvajanja iz sopstvene grupe, kao i na reverzibilni proces međudejstva kreiranja ličnog identiteta i navijačkih praksi. U tekstu *Religija i emocije: mogući pravci izučavanja*, Vladimira Ilić i Mladen Stajić se bave emocijama u religijskom kontekstu - pored ostalog, uticajem religije na emocije putem pobuđivanja, regulacije i upotebe emocija, te postavljaju pitanje svetih emocija kao posebne kategorije emocija i relativizuju hrišćanski oblikovane koncepte samokontrole i poniznosti kao ljudskih vrlina. Nina Kulenović i Danijel Sinani u radu *Altrernativni religijski identiteti: Crkva Isusa Hrista svetaca poslednjih dana – opšti podaci i struktura organizacije* razmatraju opšte podatke vezane za osnivanje, učenja i verske prakse Crkve Isusa Hrista svetaca poslednjih dana, kao i strukturu njene organizacije i njenog sveštenstva. Na kraju, u tekstu pod nazivom *Kratka istorija Crkve Isusa Hrista SPD u svetu i na prostoru bivše Jugoslavi-*

je, Mladen Stajić i Nina Kulenović predstavljaju istorijat Crkve Isusa Hrista svetaca poslednjih dana, počev od otkrovenja Džozefa Smita, prateći delovanje osnivača i najznačajnijih predsednika, kao i pojedine promene u njenoj religijskoj dogmi i praksi. U tekstu su predstavljani i najznačajniji događaji u razvoju organizacije na prostoru bivše Jugoslavije, kao i njena struktura u Srbiji danas.

Svi radovi u ovom zborniku nastali su kao rezultat istraživanja na projektima: *Urbano kulturno nasleđe i religioznost u savremenom kontekstu i okruženju* Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, *Antropološko proučavanje Srbije – od kulturnog nasleđa do modernog društva* (177035), *Identitetske politike Evropske unije: prilagođavanje i primena u Republici Srbiji* (177017) i *Трансформација културних идентитета у савременој Србији у Европска унија* (177018) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Na samom kraju predgovora, iskoristiću priliku i prostor koji mi je na raspolaganju da se zahvalim Ministarstvu kulture i informisanja na podršci koju je pružilo u realizaciji ovih istraživanja, svim učesnicima projekta i autorima koji su doprineli kvalitetu ovog izdanja, kao i Nini Kulenović i Mladenu Stajiću na svesrdnoj pomoći prilikom pripreme zbornika, te našem izdavaču - Srpskom genealoškom centru i kolegi Miroslavu Niškanoviću.

Danijel Sinani

Miloš Milenković

Odeljenje za etnologiju i antropologiju

Filozofski fakultet u Beogradu

milmil@f.bg.ac.rs

O (ne)mogućnosti zaštite religijskih koncepata i praksi kao nematerijalne kulturne baštine u kontekstu pridruživanja Republike Srbije Evropskoj uniji¹

Apstrakt: Proglasivši Zakonom o crkvama i verskim zajednicama primat tzv. "tradicionalnih" crkava i izdvojivši sve ostale religijske zajednice kao sekundarne, a imajući u vidu da je i internacionalno uslovljena da u praksi obezbedi pune religijske slobode i ustavno samoobavezana da poštuje prava na identitet svih svojih građana, naša administracija se izlaže riziku da, u složenom procesu pristupnih pregovora, bude suočena sa suštinskim sporom oko definisanja toga čije kulturno nasleđe štiti, a čije ne štiti. Imajući u vidu izrazito komplikovan kontekst u kojem se odigrava pristupanje Republike Srbije Evropskoj uniji, a posebno imajući u vidu pojavu "kulturalizovane kondicionalnosti" i objavu "kraja multikulturalizma", definisanje kulturnog

¹ Rezultat rada na projektima "Urbani kulturni identiteti i religioznost u savremenom kontekstu i okruženju" Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i "Identitetske politike Evropske unije: prilagođavanje i primena u Republici Srbiji" (177017) Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije.

nasleđa koje će se štititi i samo treba zaštititi od dnevnopolitičkih promena i etnopolitičkih sporova tipičnih za naše društvo. Tu nije reč isključivo o pravnom pitanju koje bi bilo moguće rešiti u okviru tekućeg prilagođavanja nacionalnog zakonodavstva globalnim i evropskim pravnim tekovinama. Budući da nacionalna regulativa sadrži skrivenu hijerarhiju kulturnih vrednosti, taj problem zahteva interdisciplinarnu saradnju, posebno pravnika, etnologa-antropologa i drugih zainteresovanih stručnjaka za pravna ili identitetska pitanja. U članku se nudi predlog u vezi sa tim kako predupređiti međunarodno potencijalno politički veoma neprijatnu situaciju i poziva na to da se, pri daljoj izradi regulative o zaštiti kulturnog nasleđa, ne ponove greške učinjene pri dosadašnjem regulisanju religijske problematike. Kao potencijalni mehanizam vredan razmatranja predlaže se regionalno prilagođavanje regulative putem uspostavljanja simultane implementacije neusklađenih propisa različitog nivoa opštosti na različitim nivoima javne uprave. Ovo netipično rešenje iznosi se u nadi da bi se time mogla izbeći mogućnost da nas na putu evropskih integracija ometa eventualna transformacija problema definisanja kulturne baštine u manjinsko i/ili ljudsko-pravno pitanje.

Ključne reči: antropologija države i prava, kulturna politika, ljudska i manjinska prava, Republika Srbija, Evropska unija, pristupni proces, kulturalizacija kondicionalnosti, nematerijalna kulturna baština, regionalno prilagođavanje propisa, kulturna autonomija, lokalna samouprava, pravni paralelizam, interpretativni suverenitet, ljudska i manjinska prava

*Evropski identitet, kako se čini, vide samo obrazovani ljudi.
To je žalosno, ali i to je neki početak.*
(Eko 2013)

Problem

Kada analiziramo nacionalno zakonodavstvo koje reguliše religijska pitanja u širem smislu, uporedo analizi regulative o zaštiti (nematerijalnog) kulturnog nasleđa u evropskom kontekstu, ispostavlja se da Republika Srbija nije u mogućnosti da ih istovremeno poštuje. Posebno imajući u vidu to da se etnički i konfesionalni identitet u populaciji po pravilu uzimaju kao sinonimi, kao i to da se identitet i s njime povezani rituali, simboli, koncepti i materijalna kultura smatraju osnovnim elementima kulturnog nasleđa koje zajednice i institucije vide kao vredne čuvanja tj. da je identitet u populaciji shvaćen kao sama srž kulturnog nasleđa (v. Žikić ur., 2011), Republika Srbija bi se uskoro mogla naći u nezavidnoj situaciji: takvoj da bude optužena da diskriminiše deo sopstvene populacije kada je o očuvanju kulturnog nasleđa reč.

Dok bi se moglo tvrditi da, ratifikovanjem međunarodnih, globalnih i evropskih konvencija, Republika Srbija svoj suverenitet na planu poštovanja prava i sloboda svojih građana ugrađuje u internacionalni okvir,² u slučaju

² Republika Srbija je ratifikovala sledeća dokumenta, fundamentalna u domenu poštovanja prava i sloboda svojih građana, kada je i o identitetskim pitanjima reč: Univerzalna deklaracija o

zaštite kulturne baštine upravo je suprotno. Za razliku od uvreženog mišljenja, analiza evropske kulturne politike pokazuje dosledno nemešanje Komisije u suverenitet država članica nad identitetskim pitanjima, jednom kada se pristupni proces okonča (v. Milenković 2013b, posebno 464-465). Tako je i Republici Srbiji ostavljeno pravo da samostalno reguliše pitanja povezana s naukom, obrazovanjem, jezikom, kulturnom baštinom i drugim pitanjima od nacionalnog značaja³ i ona se, očekivano, pridružila standardnom izboru država članica da neguju nacionalne kulture, uglavnom ne gradeći nadnacionalni evropski identitet. Republika Srbija, dakle, osim u smislu u kojem će to biti objašnjeno, procesom pridruživanja ne prenosi Uniji suverenitet u izboru kulturne baštine koju će čuvati. Ipak, to pitanje može postati deo pregovora o pridruživa-

ljudskim pravima (1946) – posebno u pogledu prava na obrazovanje, prava na puno učešće u kulturnom životu i slobode mišljenja, uverenja i veroispovesti; Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije (1969); Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950) – posebno u pogledu slobode misli, savesti i veroispovesti, kao i u pogledu zabrane diskriminacije (v. Izvori). U pogledu ljudskih prava i sloboda međunarodno pravo ima primat nad nacionalnim – zakoni ne smeju biti u suprotnosti sa ratifikovanim međunarodnim ugovorima i njima se ne smeju ograđivati prava garantovana ovim ugovorima odn. konvencijama.

³ Za uvod u pregled tzv. Pregovaračkih poglavlja v. npr. http://ec.europa.eu/enlargement/policy/conditions-membership/chapters-of-the-acquis/index_en.htm.

nju i postati i problem, budući da se Komisija identitet-skim pitanjima na prostoru bivše Jugoslavije temeljno bavi u sklopu tzv. političkih uslova ili kulturalizovane kondicionalnosti – dakle pre prijema pojedine članice a tokom perioda i procesa pristupanja (Milenković and Milenković, 2013). U tom kontekstu, pitanje očuvanja kulturne baštine, u ovde relevantnom slučaju religijske, može postati internacionalizovano kao manjinsko i ljudsko-pravno pitanje, na štetu samog pristupnog procesa.

Kako etnologija/sociokulturna antropologija može da doprinese razrešenju ovog problema? Umesto da, poput autora iz šlagvorta, lamentiramo nad nemogućnošću izgradnje zajedničkog evropskog identiteta, a u skladu s rezultatima brojnih antropoloških istraživanja te problematike koja su listom potvrdila da se evropski identitet ni ne može izgraditi sredstvima kojima je uzaludno izgrađivan decenijama,⁴ ostaje nam da u realnim granicama promiš-

⁴ Skorija istraživanja pokazuju da se politička nestabilnost Unije odražava u nepostojanju identitetske lojalnosti njenih građana, koji sebe prevashodno ne vide kao Evropljane. Antropološke analize sugerišu da najverovatniji uzrok ovog fenomena treba potražiti u pogrešnom, neučinkovitom izboru sredstava kojima su kreatori evropskog identiteta pokušali da ostvare svoj cilj – politikom identiteta karakterističnom za izgradnju nacionalne države, koja je, umesto da doprinese poimanju evropskog i nacionalnog identiteta kao komplementarnih, proizvela rivalitet (Milenković 2013b, 461). O osnovnim pojmovima, problemima, istraživanjima, analizama, događajima i dokumentima, relevantnim za ras-

ljamo šta nam je činiti ukoliko kao disciplina uopšte imamo nameru da doprinesemo transformaciji srpskog društva u relativno pristojno mesto za život. Kao jedan od osnovnih načina postizanja tog cilja, predložena je socio-kulturna kastomizacija – prilagođavanje evropskih identitetskih politika (u kontekstu u kojem javne politike nadomešćuju nedostatak evropskog zakonodavstva u ovoj oblasti) regionalnim i lokalnih specifičnostima, uz njihovo prekrajanje i detaljno prilagođavanje lokalnoj populaciji (Milenković 2010; 2013b).

To prilagođavanje, kao dopuna pravno-političkog prilagođavanja koje je u toku, suočiće se s jednim posebno ozbiljnim problemom kada je o poštovanju sloboda i prava svih građana reč – činjenicom da u populaciji dominira, a u zakonodavstvo se preslikava, etnokonfesionalni tip kolektivnog identiteta. Imajući u vidu činjenicu da je u domaće zakonodavstvo, već od samog Ustava, inkorporirana hijerarhija vrednosti povezanih s poželjnim/propisanim identitetom (Milenković, 2009; Brković, 2009) i da u skladu s tim i ovde relevantni zakonski okvir koji reguliše religijski domen uvodi razvrstavanje religijskih kolektiva po implicitno ili eksplicitno poželjnim svojstvima (Zakon o crkvama i verskim zajednicama nedvosmisleno odeljuje "tradicionalne" od "netradicionalnih" religijskih zajednica, o čemu više kasnije u tekstu), rad na kastomizaciji evropske regulative zahteva posebno osetljiv pristup. Da pro-

pravu o evropskom identitetu u antropološkoj perspektivi v. posebno: Gačanović (2009) i Krstić (2011).

blem bude veći, ceo proces sociokulturne kastomizacije odigrava se u kontekstu u kojem i u samoj Uniji osetljivost za kulturne razlike biva umanjena pozivima na "kraj multikulturalizma", tako da zaštita kulturnog nasleđa preti da postane novi politički problem visokog rizika. Imajući u vidu kontekst u kojem Republika Srbija pristupa Uniji – kontekst kulturalizovane kondicionalnosti (Milenković and Milenković, 2013) – ispostavlja se da problem kategorizacije i selekcije kulturnog nasleđa koje se ima štititi treba skloniti s agende pre nego što eskalira.

Iako prema globalnom i evropskom zakonodavstvu, kao i prema sopstvenom ustavu, načelno dužna da štiti prava i garantuje slobode svim građanima, administracija ima istim tim globalnim i evropskim zakonodavstvom zagantovano pravo da odluči šta je to kulturna baština koju će štititi.⁵ Tu svoju autonomiju da ispoljava interpretativni suverenitet ona rado koristi, na primer, Zakonom o

⁵ Obrazovanje i kultura nalaze se u prevashodnoj nadležnosti država članica, kada je o Evropskoj Uniji reč, uz obavezu očuvanja i promovisanja kulturne raznolikosti (čl. 151 Ugovora iz Mاستrihta). I Ujedinjene nacije su istog mišljenja – UNESCO prepušta državama članicama da definišu sopstveno kulturno nasleđe (UNESCO, 2010; Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa, 2011). Opasnost od definisanja kulturnog nasleđa u okvirima dominantne nacionalne kulture, kada je prepuštena pojedinačnim državama, već je kritikovana (v. npr. Eriksen, 2001). U domaćim okolnostima, ovaj problem prerasta u brigu o vrhunskim vrednostima svetskog kulturnog nasleđa i postaje posebno bitan kao polje etnopolitičkog sukoba.

crkvama i religijskim zajednicama (v. Izvori).⁶ Ipak, preteravši u ispoljavanju te autonomije, srpska administracija je proizvela značajnu diskrepanciju. Diskrepancija prava na ispovedanje religijskih koncepata i slobodno praktkovanje običaja i rituala karakterističnih za bilo koju veroispovest, proklamovanih globalnim i evropskim zakonodavstvom, s jedne strane, i odgovarajuće domaće regulative, s druge, predstavlja problem koji bi mogao nositi obeležja za naše društvo u prošlosti tipičnog ideološki totalitarnog ili etnokonfesionalno isključivog onemogućavanja upražnjavanja religijskih sloboda građanima koji upražnjavaju "ne-tradicionalne" religije. Ovom problemu treba pristupiti u opravdanom strahu da ne postane predmet nove dodatne kondicionalnosti, posebno s obzirom na to da

⁶ Interesantno je, međutim, da u drugim prilikama u kojima bi mogla i u kojima bi trebalo da zaštiti interpretativni suverenitet, naša administracija to ne čini. Ni u slučaju većinskog identiteta ni u slučaju prepoznatljivih manjina, administracija ne prepoznaje društveno-humanističke nauke i umetnosti na srpskom i na dominantnim manjinskim jezicima kao produkciju koju treba da zaštiti od gubljenja suvereniteta nad sopstvenom istorijom, jezikom, kulturom i identitetom. Nasuprot tome, ona politikom u domenu nauke i visokog obrazovanja interpretativni suverenitet nebrigom, inercijom (ili iz interesa) prepušta autorima, urednicima i recenzentima lojalnim interesima drugih društava. Više o tome u: Kovačević i Milenković (2013). To pitanje zahteva dublje istraživanje, mada je jasno da i u ovom slučaju treba početi od primata koji etnokonfesionalna koncepcija identiteta odnosi nad suverenošću refleksije ili autonomnošću samoreprezentacije.

veoma lako može biti iskonstruisano kao nepoštovanje ljudskih i građanskih, a u okviru toga, poglavito manjinskih prava.

Jasno je da ovaj predlog ne podrazumeva, kako bi se to moglo razumeti, zagovaranje prilagođavanja evropskom zakonodavstvu u domenu kulturne politike budući da takvo zakonodavstvo ni ne postoji odn. da je prepušteno državama članicama ili onima koje su u nekoj fazi pristupanja. Nasuprot tome, ovde skiciran model sugerije da je moguće a) prilagoditi domaće zakonodavstvo politici kakva se iščitava u pogledu kulturnih pitanja iz opštijih pravnih akata Unije i njenih programa ya[tite jeyi;ke i kulturne raynovrsnosti kontinenta, kao konkretnih izraza politike u ovom domenu, i b) ne kreirati greškom kontekst u kojem, tokom pregovora, može doći do dublje i šire kulturalizacije kondicionalnsoti. Još jednostavnije rečeno – iako nije reč o obavezi definisanoj pristupnim kriterijumima, potrebno je učiniti dodatni napor da ona to ne postane u smislu nedefinisane, promenljive i politički veoma konjunkturane kulturalizacije kriterijuma s kakvom se suočavamo tokom prethodne decenije, a imajući u vidu da identitetski preduzetnici često i rado internacionalizuju pojedina pitanja iz domena svog poslovanja. Imajući, dakle, u vidu činjenicu da je očuvanje interpretativnog suvereniteta osnov instrumentalizacije tradicije – osnovnog mehanizma vladavine u multikulturnoj etnokratiji posle totalitarizma, rata i socijalne traume (Milenković, 2009) – a budući da je i u samom evropskom kontekstu došlo do značajne diskrepancije između proklamovanih vrednosti, prav-

nog okvira i sve raširenijeg političkog praktikovanja "kraja multikulturalizma" (Milenković i Pišev, 2014), kontekst u kojem se ovaj problem otvara još je složeniji. Ukoliko, pak, zaštita kulturne baštine postane manjinsko pitanje ili ona bude objedinjena s problemima poštovanja ljudskih prava i sloboda, predstavljaće još jednu ozbiljnu prepreku evropskim integracijama koja će stati u red s pitanjima kao što su regionalno pomirenje, suočavanje s prošlošću, diskriminacija i dr.

Kontekst

Racionalno je pretpostaviti da je, s instrumentalnog stanovišta, mudro očuvati interpretativni suverenitet u atmosferi u kojoj populacija duboko veruje da su politički, vojni i finansijski suvereniteti izgubljeni, pa da pristupanje međunarodnim integracijama zapravo povlači "odricanje" od "jedinog preostalog sačuvanog" svojstva nacije – etničkog identiteta.⁷ Imajući u vidu i to, da populacija ve-

⁷ Polovina ispitanika smatra da pristupanje Uniji vidi kao "gubitak nacionalnog identiteta i kulture" i umanjeње upotrebe srpskog jezika. (v. Kancelarija, 2012) Kada u obzir uzmemo konstantan pad podrške pristupanju, primetno je da populacijom prevladava strah od gubljenja identiteta i da populacija pristupanje ne vidi isključivo kao političko-ekonomsko, već i kao kulturno-identitetsko pitanje. Tako četvrtina ispitanika eksplicitno smatra da pridruživanje Uniji predstavlja "rizik da izgubimo sopstveni kulturni identitet" (v. Kancelarija, 2013). Za drugačije viđenje evrointegracija, kao okvira za održivu zaštitu kulturnog nasleđa

ćinski vidi etnički i konfesionalni identitet kao nerazdvojive, pa povrh toga i kao ne samo kao jedino preostalo, nego i kao suštinsko svojstvo nacije, interpretativni suverenitet ne treba olako shvatiti, već mu treba posvetiti dužnu pažnju. Nalazi istraživanja ne čude, posebno u slučaju populacije kojom je poslednjih decenija upravljano instrumentalizacijom identiteta kao osnovnim, ako ne i jedinim, resursom sopstva. Ipak, kontekst u kojem se pojavljuje ovde relevantno pitanje izbora kulturne baštine za zaštitu, dodatno komplikuje činjenica da je instrumentalizacija nacionalnog identiteta, homogenizacija na planu nacionalne kulture i konfrontacija s multikulturalnošću (posebno s rasnim, etničkim i konfesionalnim manjinama koje "odbijaju da se integrišu") sve rašireniji trend i u samoj Uniji.⁸

većine i nacionalnih manjina, uz poštovanje prava i sloboda ostalih građana s međunarodnim garancijama v. Milenković (2013b).

⁸ Poslednjih nekoliko godina svedočimo tome da su vodeći političari najvećih evropskih ekonomija gotovo jednoglasno konstatovali "kraj" multikulturalizma ili u najmanju ruku njegov "neuspeh". Uglavnom navodeći integracionističke ili asimilacionističke argumente, mada koristeći i retoriku bezbednosti, stvorili su medijsku klimu u kojoj su multikulturne politike za svega nekoliko godina postale uzrok društvenih nedaća, a posebno nezaposlenosti. U ne baš elegantno izvedenoj zameni teza, nezaposlenost je postala posledica a ne uzrok smanjenja stepena tolerancije među "pripadnicima" različitih kultura; smanjenje socijalnih davanja tokom ekonomske krize pojavilo se kao posledica odbijanja manjina da se integrišu; povrh svega, uspon radikalne rasističke desnice dobio je objašnjenje u nesklonosti dela većine da prihvati

Evropske konvencije namenjene prepoznavanju i zaštiti kulturne baštine kontinenta⁹ – koje naglašavaju kulturnu raznovrsnost u Evropi videći prožimanja nasuprot konfliktima i zajednički život nasuprot getoizaciji rasno, etnički, konfesionalno i na druge načine ("kulturno") različitih zajednica – napisane su pre ove velike promene. Napisane su pre proklamacije "kraja multikulturalizma" i usvojene su pre povratka kolektivnom identitetu kao ključnom resursu sopstva (ponovno uspostavljenom nakon ekonomske krize, što je, ciklično posmatrano, očekivano), dok je srpska regulativa religijskih pitanja pisana u "etnokraskom ekvilibrijumu" (Milenković, 2008) za potrebe uspostavljanja ravnoteže među elitama etnokonfesionalnih celina, zaduženih za upravljanje nikada napuštenim ključnim jednovremenim resursom sopstva i instrumentom političke kontrole – etnokonfesionalnom identitetom. Sada smo u situaciji u kojoj, na početku pristupanja u strogom smislu reči, naša administracija ima načelnu obavezu da izvrši prilagođavanje identitetski-specifične nacionalne regulative evropskoj regulativi koja je programski identitetski-neutralna, pa još u nara-

poseban status, gotovo privilegije kakve multikulturne politike garantuju manjinskim i/ili imigranjskim populacijama (Milenković i Pišev, 2014).

⁹ Okvirna konvencija Saveta Evrope o vrednosti kulturnog nasleđa za društvo (2005), Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa UNESCO (2003) Za detalje videti <http://www.kultura.gov.rs/lat/medjunarodna-saradnja/medjunarodna-dokumenta>

stajućoj političkoj klimi rehabilitacije asimilacionizma. Imajući u vidu skoriju prošlost, to je potencijalno veoma opasna situacija, a za takav politički nezavidan položaj, koji nadilazi individualni talenat i dnevno-političko snalaženje, moraju se pronaći trajnija rešenja.

Komplikovanost srpskog slučaja dobija na težini kada problem stavimo u kontekst pridruživanja. U tom kontekstu, nastaje nova inverzija suverenosti, a autonomija izbora kulturne baštine koja će se štititi ponovo gubi primat u korist tzv. političkih kriterijuma pridruživanja tj. onih elemenata kondicionalnosti koji su u direktnoj vezi upravo s kulturnim pitanjima, vraćajući igru suvereniteta u srž ovog problema. Iako i samo veoma komplikovano pitanje, problem "kulturalizacije kondicionalnosti" (Milenković and Milenković, 2013), kao kontekst u kojem treba preduprediti sporove o izboru kulturne baštine koja se ima istraživati i čuvati, moguće je sažeti u relativno jasan okvir. Naime, pristupni kriterijumi za zemlje-kandidatkinje svojevremeno su osmišljeni kao kulturno neutralni, političko-ekonomski institucionalni kriterijumi koji su imali za cilj da omoguće funkcionisanje Unije kao nad-državne zajednice, bez uplitanja u sociokulturne specifičnosti pojedinih država članica i uz naglašavanje zajedničkih elemenata istorije, identiteta i drugih faktora bitnih za političku stabilizaciju. Ti kriterijumi – politički, ekonomski, pravni i administrativni – važili su za većinu zemalja kandidatkinja i načelno su bili kulturno-neutralni.

U slučaju balkanskih zemalja, a posebno u slučaju zemalja nastalih raspadom Jugoslavije, ti kriterijumi su eks-

plicitno i implicitno modifikovani. U procesu kulturalizacije kondicionalnosti, pitanja koja su bila sporna pri raspadu Jugoslavije ili neposredno nakon njega, postavljena su kao bitna ili kao neizostavna – pitanja koja se imaju rešiti *pre* nego što pomenute zemlje mogu da pristupe Uniji. Imajući u vidu dominaciju identiteta kao političkog instrumenta u tim društvima, a posebno činjenicu da su pri raspadu Jugoslavije igrala važnu ili čak ključnu ulogu, pitanja etničkog i konfesionalnog identiteta, odnosa sa komšijama, odnosa prema manjinama koje zajednice iz komšijskih država čine jedne u drugima i slična pitanja od kojih mnoga i sama opterećena teškim bremenom moralizacije (diskursima o moralnom padu i obnovi, suočavanju s prošlošću, pomirenju sa susedima i sl.) opteretila su pristupni proces u meri u kojoj je on od političko-pravnog tehničkog pitanja postao pitanje – nacionalnog "opstanka" i "odbrane" nacionalnog identiteta. U toj igri identiteta, u koju je – slučajno ili namerno – pristupni proces upleten, došlo je do pojave koja je već objašnjena kao kontraindikacija prilagođene kondicionalnosti (n.d., 154). Naime, prilagodivši pristupne kriterijume za zemlje kandidatkinje nastale raspadom bivše Jugoslavije, autori prilagođavanja su pokrenuli lavinu identitetskih sporova u kojima su sami razlozi koje je trebalo anulirati evropskim integracijama obnovljeni pa i pojačani do nivoa na kojem su postali kontraindikovani. U takvom kontekstu, u kojem su pristupni kriterijumi prilagođeni tzv. zapadnom Balkanu a potom i pojedinim zemljama članicama, u samoj Srbiji je tokom prethodne decenije došlo do uspona evroskepticizma i

evrofobije uprkos činjenici da veliki procenat stanovništva nije antizapadno orijentisan (v. Diković, 2012).

Zato ne čudi da značajan deo populacije danas evrointegracije vidi kao proces u kojem nacionalni identitet slabi a kulturna baština nestaje pred naletom unifikacije – strahovi i nedoumice, koji su se mogli očekivati i bez kustomizacije kondicionalnosti, dodatno su pojačani samom kondicionalnošću. U takvoj atmosferi – a u kontekstu u kojem referendumski karakter svakog izbornog ciklusa od krhke demokratije u Srbiji pravi "konačni" događaj u kojem se otvaraju identitetska pitanja, pokrenuta samom kulturalizovanom kondicionalnošću koja, paradoksalno, prevenera i samo pristupanje (Milenković and Milenković, 2014) – izbor kulturne baštine pred zaštitu veoma lako može od stručnog pitanja da preraste u još jedno "sudbinsko" pitanje, preteći da ugrozi ne samo pristupni proces već i samu baštinu koja se ima čuvati.

Nesklad

Ustav Republike Srbije, iako načelno neutralan kada je u pitanju izbor konkretnog identiteta (članovi 47. i 81. propisuju slobodu izražavanja nacionalnog identiteta, posebno pripadnicima nacionalnih manjina, uključujući i slobodu da se nacionalni identitet ne izrazi), nikako nije identitetski-neutralan u celini. Naime, prema autorima ovog teksta, identitet se ne može nemati – on se stiče rođenjem, a dete ima "pravo da ga očuva" (čl. 64) iako ga još uvek, s naučnog stanovišta, nije ni steklo (Milenković,

2008). Antropološka analiza ovog dokumenta pokazuje da on, osim što eksplicitno koristi folklornu, prednaučnu koncepciju identiteta, skriva čitavu hijerarhiju kulturnih vrednosti, centriranih oko većinskog etnokonfesionalnog identiteta ili identiteta nacionalnih manjina, ne pružajući mehanizme za prevazilaženje protivrečnosti kakve mogu da proisteknu iz činjenice da kombinuje liberalne i komunitarne definicije identiteta (Brković, 2008).

Ali zakoni ne samo da ne odudaraju od prakse propisivanja identiteta nego čak nisu ni usklađeni s Ustavom kada je o ravnopravnosti građana reč. Tako, na primer, autori Zakona o crkvama i verskim zajednicama (v. Izvori) smatraju jednu religijsku organizaciju – Srpsku pravoslavnu crkvu – tradicionalnom nositeljkom identiteta srpskog naroda: "Srpska Pravoslavna Crkva ima izuzetnu istorijsku, državotvornu i civilizacijsku ulogu u oblikovanju, očuvanju i razvijanju identiteta srpskog naroda" (čl. 11). To bi, formalno posmatrano, moglo da nas začudi, budući da je Ustav izričit – Republika Srbija je laička država: "Nijedna religija ne može se uspostaviti kao državna ili obavezna" (čl. 11). Ova pojava propisivanja identiteta svoj vrhunac je doživela donošenjem Zakona o crkvama i verskim zajednicama.

Važeći Zakon o crkvama i verskim zajednicama (u daljem tekstu – Zakon), koji je donela Narodna skupština Republike Srbije na Trećoj sednici Prvog redovnog zasedanja Narodne skupštine Republike Srbije u 2006. godini, 20. aprila 2006. godine – stupio je na snagu objavljivanjem u Službenom listu broj 36. iste godine. Zakon iz

2006. godine je već pretrpeo brojne kritike i primedbe, upućene od naučnih radnika, različitih evropskih komisija i izvestilaca, zaštitnika prava građana i samih religijskih organizacija. Ukazano je na brojne nedoslednosti i propuste u zakonu, kao i na veliki broj neusklađenosti, pre svega, sa Ustavom Republike Srbije, drugim pravnim aktima Republike, ali i sa brojnim međunarodnim konvencijama (Sinani 2011, 353-4)

Prema tekstu Zakona, subjekti verske slobode u smislu zakona su tradicionalne crkve i verske zajednice, konfesionalne zajednice i druge verske organizacije (u daljem tekstu Zakona: crkve i verske zajednice) (čl. 4) Zakonom o crkvama i verskim zajednicama se svim verskim organizacijama, pa i onim koje su registrovana kao verska udruženja, garantuju opšte verske slobode, ali one gube status verske organizacije ukoliko se ne preregistruju po pravilima koja propisuje Zakon i Pravilnik o vođenju Registra, što implicira gubitak prava na verske slobode i prava koja im obezbeđuje Zakon o crkvama i verskim zajednicama. One praktično postaju nevidljive za Zakon i Ministarstvo vera.¹⁰

¹⁰ "Na jedan pervertirani način država odredbama Zakona iz 2006. godine, ostvaruje protestantski cilj nevidljive crkve. Tako, neregistrovane verske zajednice nemaju pravo na poreske olakšice, dok mogu da imaju poteškoće prilikom štampanja i distribuiranja literature i materijala za reprezentaciju, prilikom otvaranja bankovnog računa, obezbeđivanja sedišta i molitvenog prostora ili prometa imovine na primer." (Sinani, n.m)

Jedna od značajnijih posledica zakonskih izmena, kada u obzir uzmemo i donošenje Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, bilo je i ustanovljavanje različitih kategorija religijskih organizacija, budući da su isključivo deca pripadnika "tradicionalnih crkava i verskih zajednica" dobila pravo da pohađaju versku nastavu "svoje" veroispovesti (Vukomanović i Kuburić, 2005; Baćević, 2005).

Kako otkriva Sinani (2011, 360), zakoni FNRJ odn. SFRJ/Socijalističke republike Srbije o pravima verskih zajednica iz 1953. odn. 1977. godine nisu razlikovali "male" ili "velike" odn. "tradicionalne" ili "netradicionalne" verske zajednice. To je razumljivo, u kontekstu u kojem je hijerarhija kulturnih vrednosti pod komunističkom administracijom religioznost od samih početaka držala sasvim nisko a strukture političke i religijske moći nisu bile preklapljene, pa se religija ni ne može smatrati direktnim uzročnikom rata.¹¹ Ono što je u ovom kontekstu bitno jeste činjenica da do promene dolazi nakon kraja totalitarizma i prelaska u demokratiju, u formi multikulturene etnokratije i u sada deceniju dugoj atmosferi segregativnog multikulturalizma (Vujačić, 2012), u kojoj nema mesta za identitete koji su nestandardni, fluidni, zvanično neprepo-

¹¹ V. npr. Vukomanović (2004, 132) o isključivanju religije kao ključnog uzroka rata; Nikolić (2004, 49) za odnos na vlast tek došavše revolucionarne vlasti prema religioznosti odn. Branković (2007) za odnos prema religioznosti kod njihovih komunističkih i socijalističkih naslednika.

znati kao manjinski, niti za građane koji su sekularni ili koji su odbili da se retradicionalizuju, ostavši "bez identiteta" u oficijelnom smislu (Milenković, 2009).

Poznato je da veoma veliki broj religijskih zajednica na koje se referira kao na "nove religije" ili na "alternativne religijske koncepte" ne odgovara uvreženim definicijama i opire se istraživačkim kategorizacijama (Sinani 2009, 181-182). Pa ipak, osobe koje upražnjavaju te koncepte i pripadaju takvim zajednicama svejedno moraju biti tretirane kao punopravni građani Republike Srbije, kada je o međunarodnom zakonodavstvu reč. Ali to nije slučaj, ne samo u praksi, već kada u obzir uzmemo samo pomenuti Zakon o crkvama...

Iako se Ustavom zajemčena ljudska i manjinska prava "neposredno primenjuju" (čl. 18), očigledno je da to nije slučaj kada je reč o religioznosti, te da niz zakona, Zakon o crkvama i religijskim zajednicama (2006) i Zakon o osnovima sistema obrazovanja i vaspitanja (2009/2013) nedvosmisleno kategorizuju građane, omogućavajući im ili im ne omogućavajući upražnjavanje punih religijskih prava i sloboda, što se u određenim slučajevima može smatrati i direktnim kršenjem ne samo Ustava već i Zakona o zabrani diskriminacije (2009). Zakonodavstvo je, dakle, i horizontalno i vertikalno neusklađeno kada je o religijskim pitanjima reč.

Vidimo da, budući prepuštena pristupajućim ili državama članicama, kulturno-identitetska pitanja ostaju visoko podložna hijerarhiji kulturnih vrednosti eksplicitno ili implicitno ugrađenoj u nacionalno zakonodavstvo, uz ostale

kontekste – u ovom slučaju specifičan referendumski karakter izbora u Srbiji, "sudbinski" karakter koji se idenitetskim pitanjima inače pridaje u regionu i kulturalizaciju kondicionalnosti koja kao okidač vraća evroskeptične i evrofobne diskurse u javnu arenu. Tu prividnu manu ili nedostatak, ipak, moguće je iskoristiti kao prednost, budući da upravo interna neusklađenost domaćeg zakonodavstva s ustavnim okvirom, uz neusklađenost s međunarodnim zakonodavstvom, može da se instrumentalizuje u smeru neophodnom za kreiranje klime u kojoj zaštita kulturne baštine neće predstavljati novi spor vredan društvenih sukoba visokog intenziteta ili instrumentalizacije partikularnih interesa zarad sprečavanja pridruživanja ili njegovog otežavanja kroz dodatnu kondicionalnost.

Predlog

Relativno haotično stanje u domaćem zakonodavstvu ne treba nužno posmatrati kao problem. Činjenicu da su pojedini ovde relevantni zakoni neusklađeni s Ustavom i/ili s međunarodnim pravom moguće je tretirati i kao kontekst u kojem treba potražiti rešenje problema koji su ozbiljniji nego što je privremeni nesklad propisa. U kontekstu u kojem bi bila omogućena relativna samostalnost kulturnih politika i nadležnosti u pogledu regionalno-specifičnih kulturnih pitanja gradovima i prepoznatljivim autonomijama, kao društvo bismo izbegli to da se kondicionalnost proširi i u idenitetskim pitanjima, a izbor kulturne baštine postane spor o ljudskim i manjinskim pravima.

Postoje jasni razlozi zašto se u lokalnim shvatanjima "visoka politika", posebno "sudbinske" teme poput nacionalnog identiteta, retko prepuštaju regionalnoj i lokalnoj samoupravi¹² i zašto se po pravilu zadržavaju na nacionalnom nivou. Međutim, sprovođenje politike "više koloseka", uz svojevrsni pravni paralelizam odn. disperzivnu regulativu, deluje kao model koji bi u prelaznom periodu, tokom pristupanja Republike Srbije Evropskoj uniji, mogao da zadovolji sve aktere na tržištu identiteta: i domaće i inostrane, kao i sve obaveze državne administracije – i one prema državljanima Republike Srbije, i one preuzete međunarodnim zakonodavstvom, i one – ovde posebno problematične – koje imaju promenljiv karakter, a koje se kondicionalnim modifikacijama pristupnih uslova mogu tumačiti i procenjivati, na štetu samog pristupnog procesa. Ovaj treći tip obaveza, nastalih kulturalizacijom kondicionalnosti, mogao bi postati veoma težak ili čak nemoguć za ispunjavanje, u kontekstu u kojem domaća regulativa na planu kulturnog identiteta inkorporira hijerarhiju kulturnih

¹² Veliki broj aktera s diskrecionim odlučivanjem na koje nije moguće organizovano i lako uticati; visok stepen mogućnosti kompromitacije nacionalnih interesa putem umrežavanja s lokalnim poslovnim interesima; slab stepen integracije u globalno društvo osim kroz mreže regionalne saradnje; visok nivo privatnih, porodičnih i grupnih interesa; problem nacionalnog pitanja u Vojvodini; bolno jugoslovensko nasleđe identitetske supresije; još bolnije postjugoslovensko nasleđe građanskog etničkog rata s elementima verskog rata, da pomenemo samo neke od uzroka...

vrednosti koja građane različitih identiteta eksplicitno stavlja u neravnopravan položaj. Problem se, ipak, može rešiti, i to upravo zajedničkom primenom etnologije i antropologije s jedne, i pravne teorije s druge strane, uz analizu praktičnih rešenja primenjenih u pojedinim regionalnim javnim politikama.¹³

To bi bilo najbolje učiniti decentralizacijom odn. regionalizacijom regulative u domenu naučnih, kulturnih i obrazovnih pitanja. Takvo rešenje, zasnovano na uobičajenom povećavanju nadležnosti i budžeta regionima, moglo bi da predstavlja metod kojim bi administracija, na različitim nivoima državne uprave i lokalne samouprave, birala i kombinovala pojedina iz široke i veoma složene lepeze rešenja, od potpunog poštovanja individualnih građanskih izbora do finansiranja čuvara tradicionalnih kolektivnih identiteta, bez straha od toga da, sagledana u celosti, politika odnošenja prema nematerijalnom kulturnom nasleđu bude ocenjena kao isključiva, asimilacionistička,

¹³ Regionalizacija se obično debatuje u kontekstu ustrojstva države (najčešće, u smislu da li će ona biti federalna, unitarna ili regionalna). Ipak, regionalizacija sprovođenja javne politike ne mora pratiti pravno ustrojstvo nadležnosti. Konkretno, implementacija Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne kao partnere, uz profesionalce iz relevantnih disciplina (etnologija, arheologija, istorija umetnosti i dr.) može imati predstavnike zainteresovane identitetske javnosti (nacionalni saveti, kulturna društva i sl.). O savremenim problemima regionalizacije v. Perović (2010), Šuput (2011), Živković (2010), Živanović i dr. (2010).

neinkluzivna i sl.¹⁴ Na taj način, politika odnošenja prema (nematerijalnom) kulturnom nasleđu ne bi ponovila greške koje su, drugim povodima, vodile kulturalizaciji kondicionalnosti u prethodnom periodu, a koja se pokazala kao kontraproduktivna, okidajući reaktivne fundamentalizme.

Imajući u vidu da nije realistično očekivati da se poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda uvede na teritoriji cele republike, a posebno imajući u vidu dosadašnja iskustva i istorijsko nasleđe u tom pogledu, regionalnu kastomizaciju je i samu potrebno izvršiti diversifikovano. Nacionalno zakonodavstvo, koje u većem ili manjem obimu skriva hijerarhiju kulturnih vrednosti, favorizujući većinske/"tradicionalne" identitete, moguće je modifikovati podzakonskim aktima koji bi se zasnivali na a) direktnoj primeni ratifikovanih međunarodnih konvencija i b) direktnoj primeni Ustava. Tamo gde država ne funkcioniše na celoj teritoriji i nije u stanju da garantuje prava i slobode, uključujući bezbednost, svim svojim građanima bez obzira na to da li upražnjavaju identitete koji se na oficijelnoj hijerarhiji kulturnih vrednosti nalaze niže ili sasvim nisko, moguće je

¹⁴ Jasno je da ovaj predlog ne može da reši sve probleme, niti da ih reši odmah. Očigledno je da, na primer, puna prava i slobode adventista u Raškoj oblasti ne mogu biti rešena poštovanjem njihovih prava i sloboda koje bi, u prvom koraku, bili garantovani u urbanim centrima ili prepoznatljivim regionima, kao i da bi bilo nemoguće u prvom koraku omogućiti tzv. "malim" verskim zajednicama bez ispunjavanja goreopisanih kriterijuma da uopšte steknu status "vredan" zaštite njihovog kulturnog nasleđa.

neposredno primeniti evropske tekovine i ustavne garantije. Tamo gde to nije slučaj, a gde država funkcioniše u punom kapacitetu, hijerarhijom identiteta opterećena nacionalna regulativa i njene vrednosti mogu ostati na snazi do podizanja opšteg nivoa poštovanja drugih ljudskih bića u društvu, u nekoj neodređenoj budućnosti.

Iako se regionalna kastomizacija može učiniti ciničnom, ona je zapravo realistički, pragmatički korektiv/komplement trenutnom kapacitetu administracije da poštuje prava i slobode sopstvene populacije. Država će u globalu ostati nacionalna i u zakonima imati zapisanu hijerarhiju kulturnih vrednosti, propisanu većini i priznatim manjinama, a ipak ostaviti svojim građanima da u oazama kulturnih sloboda konzumiraju svoje manjinske identitete. Kada je o domaćem zakonodavnom okviru reč, pravni osnov za uspostavljanje predloženog modela može se pronaći u Strategiji regionalnog razvoja Republike Srbije za period od 2007. do 2012. i Zakonu o regionalnom razvoju (2009), dok se na međunarodnom planu on nalazi u Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), Evropskoj deklaraciji o regionalnoj autonomiji (1997), Helsinškoj povelji o regionalnoj samoupravi (2002) i Evropskoj povelji o regionalnoj demokratiji (2008).

Istorijski prepoznatljivi urbani i regionalni konteksti Srbije koji obiluju, između ostalog, onim religijskim identitetima koji nisu konstitucionalizovani niti ozakonjeni kao "tradicionalni", pružaju mogućnost da se, kroz proces regionalizacije, evropske regulative kao civilizacijske tekovine poštuju a da, istovremeno, većinski identiteti, postavljeni na pijedestal kulturne vrednosti, ostanu osnovni

instrument političke dominacije tokom dugog procesa konsolidacije demokratije. Zato nepotpunu implementaciju zakonskog okvira na celoj teritoriji Republike ne moramo posmatrati kao manu, već kontraintuitivno, predlažem da se takva situacija zadrži do daljnjeg. Dok ustavno pravo neusaglašenost zakona s Ustavom posmatra kao manu, i dok upravno pravo nepotpunu implementaciju zakona na celoj teritoriji takođe smatra manom, ovde "jeretički" predlažem da se pri izradi podzakonskih akata kojima se reguliše istraživanje i zaštita nematerijalnog kulturnog nasleđa, neispunjenost opštih normi jedinstvenosti pravnog poretka i implementacije opštih pravnih akata na celoj teritoriji konotira – pozitivno.¹⁵

Nasuprot tome, možda bi svojevrsni pravni "paralelizam", diversifikacija (ili simultanost, da izbegnemo nedoumice), koji bi asimetričnost implementacije preuzetnih međunarodnih obaveza na različitim nivoima javne uprave privremeno posmatrao kao prednost, predstavljao bolji model artikulacije kulturne heterogenosti u srpskom druš-

¹⁵ Tako Ustav eksplicitno propisuje: jedinstvenost pravnog poretka (čl. 4), neposrednu primenu ljudskih i manjinskih prava zajamčenih Ustavom (čl. 18), zabranu diskriminacije tj. "jednakost po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta" (čl. 21) i ravnopravnost crkava i verskih zajednica (čl. 44), da uzmemo samo neke, ovde relevantne odredbe. Ipak, u stvarnosti nije tako, pa smo videli kako Zakon o crkvama i verskim zajednicama odstupa od Ustava.

tvu. Držim da bi takav model ne samo omogućio da se nematerijalna kulturna baština očuva a njeno istraživanje unapredi u regionalno i lokalno-specifičnim kontekstima, već i da bi ovde predloženi model simultane implementacije neusklađenih propisa različitog nivoa opštosti na različitim nivoima javne uprave, pomogao i u pristupnom procesu u opštijem smislu.

Taj model bi, analogno paralelizmu suverenosti kada je o nadležnosti nad kulturnom baštinom i ljudskim pravima reč, ponudio unutar-nacionalni paralelizam regionalno-specifičnih nadležnosti. Njegova uloga sastojala bi se poglavito u tome što bi obuhvatao raznolike mehanizme iz prakse zaštite nematerijalnog kulturnog nasleđa, koji bi zadovoljavali većinske i manjinske nacionalne i regionalne interese, na domaćem i međunarodnom planu, ne ostavljajući mogućnost da nečija partikularna politika identiteta putem internacionalizacije posluži kao osnov za dodatnu kulturalizaciju kondicionalnosti, kontraindikovanu i po proces evropskih integracija i po konsolidaciju demokratije u državi kao celini. Ovde predloženi regulatorni paralelizam, koji bi proklamovani etnokonfesionalni "standard" i njegove prateće "tradicionalne" religije načelno očuvao visoko na hijerarhiji kulturnih vrednosti, omogućio bi poštovanje ljudskih i manjinskih prava građana razvrstanih u "netradicionalne" religijske zajednice. Verovatnoću njegovog ostvarenja bi, kao i u slučaju povećavanja podsticajima kulturno legitimnim elitama da prestanu da pružaju otpor evrointegracijama (Milenković and Milenković, 2014), značajno povećali regionalni podsticaji lokalnim identitetskim preduzetnicima, u koordinaci-

ji s Kancelarijom za ljudska i manjinska prava i Kancelarijom za evropske integracije Vlade Republike Srbije.

* * *

Ovde skiciran model bi, razrađen i dodatno prilagođen, mogao da predstavlja i osnovu za rešavanje ostalih gorućih problema s kojima se naša administracija suočava kada je o (de)regulaciji identitetskih pitanja reč, posebno s onima koje izazivaju brojne javne polemike ili i fizičko nasilje, predstavljajući povode za dodatnu ili implicitnu kondicionalnost. Na primer, model bi mogao da omogući poštovanje prava i fundamentalnih sloboda sekularnih ili/i onih građana koji nemaju etnički identitet. Konačno, ovo rešenje, zasnovano na kulturnoj kastomizaciji i regionalizaciji regulative, moglo bi biti primenjeno, ako se pokaže kao sprovodivo, i pri rešavanju najspornijih društvenih problema, posebno onih u čijim javnim diskursima dominantne kulturne vrednosti bivaju "ugrožene" identitetima, konceptima i praksama koji narušavaju ono što relativna većina smatra, a Ustav i zakoni perpetuiraju, "tradicionalnim", "prirodnim" ili/i "svetim".

Bibliografija

Baćević, Jana. 2005. Veronauka i(li) evronauka: kritika elementarna reforme obrazovanja 2000-2003. Glasnik Etnografskog instituta SANU 53, 1: 173-184.

- Branković, Tomislav. 2007. Savez komunista Jugoslavije i religija, sa osvrtom na zakonsku regulativu i praksu. *Politikološka religija* 1, 2: 81-96.
- Brković, Čarna. 2008. Upravljanje osećanjima pripadanja – antropološka analiza "kulture" i "identiteta" u Ustavu Republike Srbije." *Etnoantropološki problemi* 3, 2: 59-76.
- Diković Jovana. 2012. U tradiciji ideja – evroskepticizam u Srbiji - diskurs antizapadnjaštva. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 60, 2: 25-42.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2001. "Between universalism and relativism: a critique of the UNESCO concept of culture", U: Cowan, Jane K., Marie-Bénédicte Dembour, and Richard A. Wilson, eds. *Culture and rights: Anthropological perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 127-148.
- Gaćanović, Ivana. 2009. *Problem evropskog identiteta: Uvod u antropologiju Evropske unije*. (Etnološka biblioteka knj. 44). Beograd: Srpski genealoški centar.
- Kovačević, Ivan i Miloš Milenković. 2013. Članak vredniji od knjige: da li se razara interpretativni suverenitet srpskog društva? *Etnoantropološki problemi* 8, 4 (u štampi)
- Krstić, Marija. 2011. Socio-kulturni i istorijsko-politički činioci nastanka ujedinjene Evrope posle II svetskog rata – ka antropološkoj analizi. *Antropologija* 11, 3: 51-73.
- Milenković, Miloš and Marko Milenković. 2013. Serbia and the European Union. Is the "Culturalisation" of Accession Criteria on the Way? U: Laursen, Finn (ed.) *EU Enlargement: Current Challenges and Strategic Choices* (Europe plurielle/Multiple Europes, Vol. 50). Bruxelles: Peter Lang Verlag-sgruppe, 153-174.
- Milenković, Miloš and Marko Milenković. 2014. Is additional conditionality preventing EU accession? Serbian democratic "step back". *Sociološki pregled* (u štampi)

- Milenković, Miloš i Marko Pišev. 2014. "Islam" u anti-multikulturalnoj retorici političara i antropologa Zapadne Evrope: kongruencija ili koincidencija? *Etnoantropološki problemi* 9, 1 (u štampi)
- Milenković, Miloš. 2008. Problemi konstitucionalizacije multikulturalizma – Pogled iz antropologije. Deo prvi: o "očuvanju identiteta". *Etnoantropološki problemi* 3, 2: 5-57.
- Milenković, Miloš. 2010. *Ka politici srpske antropologije u XXI veku*. (Etnološka biblioteka knj. 48). Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.
- Milenković, Miloš. 2013a. O jednom neočekivanom izvoru pesimizma u savremenoj antropologiji mučltikulturalizma: preliminarni pogled iz metodologije. *Etnološko-antropološke sveske* n.s. 10, 57-71.
- Milenković, Miloš. 2013b. O očuvanju nacionalnog identiteta i kulturne baštine u evropskim integracijama: Osnovne zablude i značajnije mogućnosti. *Etnoantropološki problemi* 8, 2, 453-470
- Nikolić, Kosta. 2004. "Kušne jedinke se odstranjuju". Rana faza rađanja komunizma u Srbiji 1944-1945. *Istorija 20. veka* 22, 2: 47-62.
- Perović Bojana. 2010. Ustavno ustrojstvo regionalne države u Španiji. *Međunarodni problemi* 62, (3): 489-530.
- Sinani, Danijel. 2011. Fascikle, registri i kabineti. Štasu to "alternativne religije" u Srbiji? U: Sinani, D. (ur.) *Antropologija, religija i alternativne religije: kultura identiteta*. Beograd: Filozofski fakultet i Srpski genealoški centar, 345-363.
- Sinani, Danijel. 2012. U potrazi za alternativnim religijama: o "vidljivosti" i "nevidljivosti" religijskih organizacija u Srbiji. *Etnološko-antropološke sveske* n.s. 9, 59-73.

- Šuput Dejan. 2011. Pravno uređivanje regionalizacije evropskih država. *Strani pravni život* 3: 29-45.
- Vujačić, Ilija. 2012. Deset godina nove manjinske politike u Srbiji. *Politička misao* 49, 2: 150-165.
- Vukomanović, M. 2008. Serbian Orthodox Church as a Political Actor in the Aftermath of October 5, 2000. *Politics and Religion* 1, 2: 237-269.
- Vukomanović, Milan i Zorica Kuburić. 2005. Verska nastava u Srbiji. *Sociologija* XLVII, 3: 229-255.
- Vukomanović, Milan. 2004. "Uloga religije u jugoslovenskim sukobima". U: Hadžić, Miroslav (ur.) *Nasilno rasturanje Jugoslavije: Uzroci, dinamika, posledice*. Beograd: Centar za civilno-vojne odnose, 129-132
- Žikić, Bojan. 2011. Kulturni identiteti kao nematerijalno kulturno nasleđe: uvod u istraživanje i preliminarni rezultati. U: Isti, (ur.). *Kulturni identiteti kao nematerijalno kulturno nasleđe* (Etnološka biblioteka, knj. 62). Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, 7-25.
- Živanović Zora, Branka Tošić i Jelena Đorđević. 2010. Tipovi regiona u Srbiji i njihova teritorijalna neusklađenost. *Glasnik Srpskog geografskog društva* 90, (2): 151-172.
- Živković Jovan. 2010. Analiza značaja Evropske povelje o regionalnoj autonomiji (demokratiji). *Facta universitatis – series: Philosophy, Sociology, Psychology and History* 9, (1): 107-117.

Izvori

- Eko, Umberto. 2013. Evropski kulturni identitet. <http://pesca.nik.net/2013/11/evropski-kulturni-identitet/>

- Evropska konvencija o ljudskim pravima. 2007. Beograd: Savet Evrope, kancelarija u Beogradu.
- Janjević, Milutin (prir). 2009. Konsolidovani ugovor o Evropskoj uniji – od Rima do Lisabona. Beograd: Službeni glasnik.
- Kancelarija za evropske integracije Vlade Republike Srbije. 2012. Evropska orijentacija građana Srbije. Trendovi. http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/istrazivanje_dec_2012.pdf
- Kancelarija za evropske integracije Vlade Republike Srbije. 2013. Evropska orijentacija građana Srbije. Istraživanje javnog mnjenja (jul 2013. godine). http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/istraivanj_%20jul_2013.pdf
- Okvirna konvencija Saveta Evrope o vrednosti kulturnog nasleđa za društvo (2005) [http://www.kultura.gov.rs/docs/stranice/82128418889499865927/6.%20Okvirna%20konvencija%20Saveta%20Evrope%20o%20vrednosti%20kulturnog%20nasledja%20za%20društvo\(Faro,%202005\).pdf](http://www.kultura.gov.rs/docs/stranice/82128418889499865927/6.%20Okvirna%20konvencija%20Saveta%20Evrope%20o%20vrednosti%20kulturnog%20nasledja%20za%20društvo(Faro,%202005).pdf)
- Paunović, Milan (ur). 2006. Zbirka međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima. 1, Osnovni instrumenti. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava
- UNESCO. 2010. *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Oxford: Baseline Arts.
- Ustav Republike Srbije. 2006. www.parlament.gov.rs/upload/documents/Ustav_Srbije_pdf.pdf
- Zakon o crkvama i verskim zajednicama, Službeni glasnik RS, br. 36/2006, 2006.
- Zakon o lokalnoj samoupravi. 2007. Službeni glasnik RS br. 129/2007.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. 2009. Beograd : Prosvetni pregled

Zakon o potvrđivanju *Konvencije o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa*. 2011. http://www.kultura.gov.rs/sites/default/files/documents/Konvencija_o_ocuvanju_nematerijalnog_kulturnog_nasledja.pdf

Zakon o pravnom položaju verskih zajednica, Službeni glasnik SRS, br. 44/77, 1977.

Zakon o pravnom položaju verskih zajednica, Službeni list FNRJ, br. 22/53, 1953.

Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. 2002. Beograd : Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica

Sadržaj

Danijel Sinani	
URBANI KULTURNI IDENTITETI I RELIGIOZNOST U SAVREMENOM KONTEKSTU	5
Ivan Kovačević i Vladimira Ilić	
NEKI PROBLEMI PROUČAVANJA IDENTITETA U SRBIJI	11
Bojan Žikić i Marija Ristivojević	
БЕОГРАД КАО КУЛТУРНИ СИМБОЛ: МОГУЋИ ТЕМАТ ЕТНОЛОШКОГ И АНТРОПОЛОШКОГ ПРОУЧАВАЊА У ОКВИРУ ПОКУШАЈА ФОРМУЛИСАЊА ПРЕДЛОГА ЗА БЕОГРАДСКЕ СТУДИЈЕ	29
Miloš Milenković	
O (NE)MOGUĆNOSTI ZAŠTITE RELIGIJSKIH KONCEPTA I PRAKSI KAO NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE U KONTEKSTU PRIDRUŽIVANJA REPUBLIKE SRBIJE EVROPSKOJ UNIJI	49
Ljubica Milosavljević i Marko Pišev	
PRILOG PROUČAVANJU URBANOG KULTURNOG NASLEĐA PUTEM DEKONSTRUISANJA PROCESA KONSTRUISANJA STAROSTI KAO DRUŠTVENOG PROBLEMA U SRBIJI: PRELIMINARNA RAZMATRANJA	81

Marija Ristivojević i Bojan Žikić PREDSTAVE O ROKENROLU KAO URBANOM KULTURNOM NASLEĐU	101
Marko Pišev i Ljubica Milosavljević MESTA STRAHA: TRETMAN URBANIH FENOMENA U MODERNOJ HOROR PROZI – ANTROPOLOŠKA PERSPEKTIVA	119
Ana Banić Grubišić SLIKA GRADA U FILMOVIMA POSTAPOKALIPSE	149
Ivana Gačanović O DECENTRIRANJU NAVIJAČKIH IDENTITETA: IMA LI ROMANTIKE U NAVIJANJU?	173
Vladimira Ilić i Mladen Stajić RELIGIJA I EMOCIJE: MOGUĆI PRAVCI IZUČAVANJA ...	197
Nina Kulenović i Danijel Sinani ALTERNATIVNI RELIGIJSKI IDENTITETI: CRKVA ISUSA HRISTA SVETACA POSLEDNJIH DANA – OPŠTI PODACI I STRUKTURA ORGANIZACIJE	215
Mladen Stajić i Nina Kulenović KRATKA ISTORIJA CRKVE ISUSA HRISTA SPD U SVETU I NA PROSTORU BIVŠE JUGOSLAVIJE	241

Izdavači: "Srpski genealoški centar", Radnička 50, Beograd i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Čika Ljubina 18-20. Za izdavače: Filip Niškanović i Bojan Žikić. Urednik: Miroslav Niškanović. Kompjuterska obrada i štampa: SGC, Beograd. Tiraž: 500 primeraka. Beograd 2013.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

2:39(082)

УРБАНИ културни идентитети и религиозност у савременом контексту : тематски зборник / уредио Данијел Синани. – Београд : Српски генеалошки центар : Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета, 2013 (Београд : Српски генеалошки центар). – 270 стр. ; 17 цм. – (Етнолошка библиотека / [Српски генеалошки центар] ; књ. 73)

Тираж 500. – Стр. 5-9: Предговор / Данијел Синани. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз сваки рад.

ISBN 978-86-83679-89-8

- a) Религија – Антрополошки аспект – Зборници
- b) Културни идентитет – Зборници

COBISS.SR-ID 203678988